

TIE jako narzędzie edukacji na rzecz praw człowieka

Maria Depta

Omawiany w artykule projekt i badania były efektem moich dwóch zawodowych zainteresowań dramą i edukacją w zakresie praw człowieka. Celem artykułu jest omówienie pojęcia edukacji praw człowieka, prezentacja wyników badania efektywności projektu „Coś o Kacprze”, którego głównym celem była edukacja o i na rzecz praw człowieka, a także refleksja nad możliwością wykorzystania TIE w tym obszarze nauczania.

Edukacja praw człowieka - próba definicji pojęcia

Kluczowym elementem edukacji praw człowieka jest przekazywanie określonej wiedzy teoretycznej na temat praw człowieka dotyczącej m.in. historii i ochrony krajowych i międzynarodowych standardów, ale także, a może nawet przede wszystkim, kształtowaniem postaw tolerancji, szacunku i solidarności z innymi ludźmi, rozwijaniem indywidualnej świadomości na temat znaczenia i sposobów, w jakie prawa człowieka mogą być wykorzystane w społecznej i politycznej rzeczywistości. Edukacja w zakresie praw człowieka jest zarówno nauką o prawach człowieka jak i na rzecz praw człowieka. Wiedza o prawach człowieka, nie zawsze pociąga za sobą szacunek dla idei praw człowieka, nie gwarantuje wcale, że będą one przestrzegane. Za wiedzą powinny podążać postawy, wierzenia, zachowania, normy i uregulowania prawne. Edukacja w zakresie praw człowieka widziana jest jako podstawowe narzędzie do budowania kultury, które szanuje prawa człowieka, a także zapobiega ich naruszaniu. Jej podstawowym celem jest budowanie społeczeństwa, w którym godność człowieka będąca źródłem praw człowieka stanowi wartość najwyższą. Zadaniem edukacji w zakresie praw człowieka jest promowanie świadomości i zrozumienia praw człowieka, rozwijanie umiejętności rozpoznawania łamania tych praw, ale także rozwijanie kompetencji promowania ich i stawiania w ich obronie (Depa 2004). Wymaga to oczywiście, rozwijania odpowiednich umiejętności, kształtowania postawy szacunku dla idei praw człowieka i nie łamania praw innych osób. Dlatego też mówiąc o edukacji w zakresie praw człowieka zwykle wyznacza się zwykle jej 3 obszary:

1. przekazywanie wiedzy;
2. rozwijanie umiejętności;
3. kształtowanie postaw, rozwój systemu wartości.

Zalecenie Komitetu Ministrów Rady Europy[i] o nauczaniu i pobieraniu nauki w zakresie praw człowieka w szkole wyróżnia umiejętności intelektualne i społeczne. Za szczególnie ważne umiejętności intelektualne związane ze zrozumieniem i wspieraniem idei praw człowieka Komitet uznał umiejętności związane z pisemną i werbalną ekspresją (włączając w to umiejętność słuchania, dyskusowania i obrony własnej opinii), umiejętności wymagające osądu (takie jak poszukiwanie i wykorzystywanie informacji dotyczących praw człowieka, a pochodzących z różnych źródeł, umiejętność analizowania i wysuwania właściwych wniosków oraz umiejętność identyfikacji i ocena takich zjawisk jak: uprzedzenia, stereotypy i dyskryminacja. Jako szczególnie ważne umiejętności społeczne zalecenie wymienia: uznanie i akceptacja inności, nawiązywanie pozytywnych osobistych relacji (późniejsze publikacje mówią zwykle porostu o kompetencjach skutecznego komunikowania się), rozwiązywanie konfliktów bez uciekania się do przemocy i agresji, brania odpowiedzialności, uczestniczenia w podejmowaniu decyzji, oraz rozumienia działalności mechanizmów ochrony praw człowieka na poziomie lokalnym, regionalnym, europejskim i światowym. Katarzyna Koszewska

(2002) pisząc o celach związanych z kształtowaniem, postaw i rozwojem systemu wartości uczniów związanym z edukacją praw człowieka wymienia dążenie do: postępowania zgodnego ze swoimi przekonaniem i wartościami, wrażliwość na problemy społeczne, chęci działania w celu ich rozwiązania, szacunek dla drugiego człowieka, jego praw, dostrzeganie granic w kontaktach z drugim człowiekiem i nie przekraczanie ich, otwartość na problemy innych i ich wartości, współodczuwanie z innymi oraz chęć niesienia pomocy słabszym i potrzebującym.

Termin "edukacja o prawach człowieka" jest często używany w szerszym sensie, włączającym w zakres pojęcia również opartą o międzynarodowe standardy praw człowieka edukację obywatelską (ang. education for democratic citizenship) oraz edukację, której celem jest wzajemny szacunek i zrozumienie (ang. education for mutual respect and understanding). Te trzy obszary są postrzegane jako wzajemnie powiązane. W celu przygotowania młodzieży do bycia aktywnym, odpowiedzialnym i troskliwym uczestnikiem życia społecznego, nie tylko w swojej lokalnej społeczności, ale także na poziomie krajowym i globalnym, powinny być traktowane jako kluczowe w systemach edukacyjnych[ii]. (Human Rights Education In the School System of Europe, Central Asia and North America 2009).

Można powiedzieć, że każdy kto pracuje z innymi ludźmi - szczególnie praktyk dramy - może być zaangażowany w edukację w zakresie praw człowieka.

Projekt „Coś o Kacprze”

„Coś o Kacprze” to projekt TIE adresowany do gimnazjalistów[iii]. Projekt ma celu szczerzenie teoretycznej wiedzy z zakresu praw człowieka (szczególnie praw dziecka), rozwijanie praktycznych umiejętności społecznych uczniów (w tym umiejętności związanych z szerzeniem idei praw człowieka w szkole i społeczności), propagowanie rozwiązywania konfliktów w sposób wolny od przemocy, a także kształtowanie postaw tolerancji i szacunku dla innej kultury. Projekt składa się z dwóch 3 godzinnych spotkań: warsztatu dramowego, połączonego z mini wykładem, oraz interaktywnego przedstawienia Teatru Forum. Całość bazuje na historii Kacpra, ucznia pierwszej klasy liceum, który zainspirowany znajomością ze swoją koleżanką narodowości wietnamskiej, zaczyna interesować się buddyzmem i kulturą Wietnamu. Zarówno jego rodzice jak i przyjaciel nie rozumieją jego nowych zainteresowań, co powoduje szereg konfliktów, z którymi główny bohater nie umie sobie poradzić. W konsekwencji prowadzi to do ucieczki chłopca z domu.

Podczas warsztatów uczniowie mają możliwość stworzenia własnej wersji historii Kacpra i tym samym lepiej zrozumieć problem. Punkt wyjścia dla ich dociekań stanowią różne przedmioty należące do Kacpra, (np. kartki z pamiętnika, książki, dyskietka, adresy stron internetowych, teksty dokumentów dotyczących praw człowieka itp.). Następnie uczniowie biorą udział w interaktywnym przedstawieniu teatralnym prezentującym „prawdziwą historię Kacpra”. Mają możliwość wejścia na scenę zmierzenia się z problemami głównego bohatera i wypróbowywania różnych metod rozwiązań jego konfliktów. Program kończy się refleksją nad historią Kacpra, a także dyskusją dotyczącą możliwości ochrony i szerzenia idei praw człowieka w rodzinie, szkole i środowisku lokalnym uczniów.

Przedmiot i zakres badań

Podstawowym przedmiotem prezentowanych badań były opinie i osądy uczniów oraz nauczycieli dotyczące projektu. Badano nie tylko atrakcyjność projektu i wyrażaną ocenę o poszczególnych jego częściach, ale także za pomocą głównie pytań otwartych, próbowano stwierdzić czego uczniowie w ich własnych opiniach i osądach nauczyli się dzięki uczestnictwu w projekcie, czy uważają że tego typu programy są potrzebne i dlaczego tak twierdzą. Zważywszy na to, że program podejmował problem tolerancji dla innych kultur badano także zmianę postaw uczniów do osób narodowości wietnamskiej.

Celem badania była odpowiedzieć na pytania:

1. Jak uczniowie odebrali i ocenili edukacyjny projekt TIE "Coś o Kacprze";
2. Czy uczniowie uznali, że tego rodzaju programy są potrzebne i na czym polega ich wartość;
3. Czy i w jakim stopniu dzięki uczestnictwu w projekcie TIE "Coś o Kacprze":
 - a.) rozszerzona została wiedza uczniów na temat praw człowieka;
 - b.) rozwinięte zostały odpowiednie umiejętności wchodzące w zakres edukacji na rzecz praw człowieka;
 - c.) ukształtowane zostały pozytywne postawy związane z realizacją idei praw człowieka.

Charakterystyka badanych

Badaniem objęto 112 uczniów w grupie eksperymentalnej i 64 osoby w grupie kontrolnej. Badanie przeprowadzono w klasach pierwszej i drugiej w czterech warszawskich gimnazjach. Wiek uczniów wahał się od 13 do 16 lat. Średnia wieku wynosiła 14,02; zaś odchylenie standardowe 0,585.

Charakterystyka zastosowanego narzędzia badawczego

W badaniach zastosowano metodę eksperymentu pedagogicznego. Ukonstytuowano 2 grupy badanych, grupę eksperymentalną, w której zrealizowano edukacyjny projekt TIE i grupę kontrolną, w której tego projektu nie przeprowadzono. Technika sprawdzenia efektywności projektu była ankieta. Ze względu na specyfikę edukacji w zakresie praw człowieka ankieta zawierała trzy główne grupy pytań: związane z wiedzą, umiejętnościami i postawami. Analizy dokonano porównując wyniki odpowiedzi na odpowiednie pytania grupy eksperymentalnej i kontrolnej oraz grupując swobodne wypowiedzi uczniów z grupy eksperymentalnej (udzielane na pytania otwarte kwestionariusza ankiety o potrzebę i wartość projektów TIE) w trzy powyższe kategorie.

Celem czwartej grupy pytań było zbadanie, na ile projekt był dla uczniów atrakcyjny i jak oceniają tą metodę pracy.

Wyniki

Wiedza dotycząca praw człowieka

Cały projekt związany był z tematyką praw człowieka. Jednym z jego celów było przekazanie teoretycznej wiedzy dotyczącej praw człowieka. Wiedza ta, dotyczyła podstawowych praw i wolności zapisanych w krajowych i międzynarodowych dokumentach (ze szczególnym uwzględnieniem Konwencji Praw Dziecka), a także historycznych prób uregulowania praw dziecka. Już na początku sesji pierwszej - warsztatu dramowego uczniowie badając rzeczy Kacpra znajdują tam Konwencje Praw Dziecka.

Uczniowie wchodzą w rolę detektywów i tworzą grupy dochodzeniowe. Jedna z grup wchodzi na strony internetowe mówiące o prawach człowieka, inna czyta artykuł mówiący o prawach dziecka w szkole, jeszcze inna jako jeden z materiałów dowodowych ma ulotkę pochodząca z biura rzecznika praw dziecka. Drugiego dnia projektu uczniowie oglądają przedstawienie, które również bezpośrednio nawiązuje do tematyki praw człowieka, głównie do problematyki dyskryminacji, wolności słowa i swobody wyznania. Pojawia się też

moment, w którym rodzice przeszukują rzeczy Kacpra, a główny bohater powołuje się na swoje prawo do prywatności. Jednak podstawową częścią projektu, której zasadniczym celem było właśnie przekazanie wiedzy teoretycznej, był mini wykład połączony z dyskusją. Treść tej części w dużej mierze uzależniona była od uczestników. Po krótkim wstępie eksperta od praw człowieka mówiącym o definicji praw człowieka, a także wskazania historycznych prób uregulowania zagadnień ochrony praw dziecka następowała dyskusja, która w zależności od zainteresowań uczniów (a także zaprezentowanych tuż wcześniej improwizacjach) szła w różnym kierunku. Czasem rozmawiano o dyskryminacji, znaczeniu tego pojęcia i różnych przykładach z 'życia wziętych', a czasem np. o terroryzmie, różnych zdaniach na temat przyzwolenia torturowania terrorystów, definicji tortury i prawie mówiącym o zakazie tortur i poniżającego, nieludzkiego traktowania, a czasem o statucie szkolnym, czy możliwości realizowaniu wolności wyznania, swobody myśli w szkole. Ważne było, żeby dyskusja była dla uczniów ciekawa i żeby mieli możliwość zadawania pytań. Ta pewna dowolność czy elastyczność w tematyce dyskusji miała jednak tą wadę, że bardzo trudno było za pomocą ankiety zweryfikować rzeczywisty przyrost wiedzy uczniów.

Mimo tych trudności badania wykazały jednoznacznie, że uczniowie biorący udział w projekcie znali znacząco więcej praw dziecka niż uczniowie z grupy kontrolnej. (Średnią liczbę znanych uczniom praw dziecka w obu grupach porównano stosując test t-Studenta dla prób niezależnych, wynik testu wyniósł $t=2,29$; $p=0,024$. Wynik ten jest statystycznie istotny). Uczniowie biorący udział w projekcie średnio wymieniali więcej praw, a także znali zdecydowanie więcej zarówno polskich jak i międzynarodowych dokumentów dotyczących praw człowieka.

Badania wykazały, że poziom znajomości praw, a także dokumentów praw człowieka w obu grupach choć wyraźnie różny, jest dość niski np. w grupie eksperymentalnej tylko 86,6%, a w grupie kontrolnej tylko 35,9% osób wymieniło chociaż jedno prawo dziecka. Wydaje się jednak, że ważnym efektem badanego projektu TIE był wzrost motywacji uczniów do poznania tych praw. Uczniowie uzasadniając swoją odpowiedź na pytanie otwarte związane z potrzebą realizacji projektów takich jak "Coś o Kacprze" często podkreślali znaczenie zdobycia wiedzy dotyczącej praw człowieka. Przykładem najczęstszej odpowiedzi przypisywanej do tej kategorii były wypowiedzi: "uważam, że takie programy są potrzebne gdyż dowiadujemy się z nich jakie mamy prawa", "możemy wynieść z nich dużo przydatnej wiedzy", "trzeba uświadamiać ludzi, jakie mają prawa, a takie programy to robią".

Wiedza dotycząca siebie i innych

Uczniom z grupy eksperymentalnej poza pytaniami badającymi ich wiedzy z zakresu praw człowieka zostało także zadane pytanie: Czy podczas trwania projektu dowiedzieli się czegoś nowego o sobie i innych ludziach. Uzyskane wyniki sugerują, iż program był pożyteczny szczególnie jako pomoc w rozumieniu innych ludzi - ukazaniu postaw ludzkich, potrzebie rozmowy, sposobów rozwiązywania konfliktów.

Odpowiadając na to pytanie 37,5% badanych stwierdziło, iż dzięki programowi dowiedziało się czegoś nowego o sobie. Uczniowie odpowiadając na to pytanie pisali m.in.: „zrozumiałem, że nie umiem radzić sobie w konfliktowych sytuacjach, umiem je tylko rozwiązywać krzykiem, kłótnią”, "dowiedziałem się, że totalnie nie mam pojęcia o prawach dziecka", "dowiedziałam się jakie mam poglądy na świat, czy jestem rasistą", "zrozumiałam, że rzadko stawiam się w sytuacji innych".

Ponad połowa badanych (52,7%) deklaruje że dzięki uczestnictwu w projekcie dowiedziała się czegoś nowego o innych ludziach. Uczniowie odpowiadając na pytanie, czego nauczyli się o innych, udzielali bardzo różnorodnych odpowiedzi dotyczących z jednej strony generalnie życia w społeczeństwie, a z drugiej relacji w ich klasie, czy własnej rodzinie. Precyzując czego się dowiedzieli o innych uczniowie pisali m.in.: "(dowiedziałem się, że) są podobni do mnie", "że każdy ma prawo do własnego wyboru", "że nieraz inni mogą uciepieć przez moje zachowanie", "że są ważni", "że nie wszyscy mają tak dobrze jak ja (w domu)", "dowiedziałam się że inni mogą mieć takie same trudności z wyrażaniem uczuć jak ja o osobach innej narodowości", "w moim domu i otoczeniu nigdy nie spotkałam się z takimi sytuacjami. Teraz wiem, że one naprawdę istnieją", "dowiedziałem się, że innym również nie przeszkadza kolor skóry i narodowość, że nie są nazistami", "zrozumiałam bardzo dużo rzeczy, dowiedziałam się jak niektórzy by zareagowali gdyby w ich życiu zaistniała podobna sytuacja jak

Kacpra", "że czasem ludzie zostawiają nas na lodzie nie ze złośliwości tylko innych powodów". Uczniowie wskazywali także, że podczas zajęć dowiedzieli się czegoś nowego o sobie nawzajem, np., że niektórzy z nich umieją dyskutować, mają umiejętności aktorskie czy chcą być w centrum uwagi. Uczniowie zauważyli także, że dzięki uczestnictwu w projekcie pozwoliło im, lepiej poznać poglądy swoich kolegów, obserwować ich w różnych sytuacjach.

Jeżeli chodzi o nauczycieli, to wszyscy za wyjątkiem jednej osoby stwierdzili, że dzięki uczestnictwu w projekcie ich uczniowie dowiedzieli się czegoś nowego o relacjach międzyludzkich. Na pytanie otwarte precyzujące, czego uczniowie ich zadaniem nauczyli/dowiedzieli się o relacjach między ludzkich pisali m.in.: "uczniowie mogli zrozumieć, że relację budują dwie strony, nie tylko jedna, że w ich przypadku (budowanie relacji- M.D) zależy nie tylko od dorosłych", "spokój w rozmowie daje efekty, agresja nie jest sposobem na rozwiązywanie konfliktu", "że zawsze należy rozmawiać i wysłuchać drugiej osoby", "patrzenia na problemy z różnych punktów widzenia, sztuki rozumienia innych osób szanowania postaw, praw, ale i obowiązków każdego człowieka", "umiejętności empatii".

Nauczyciele podpowiadając na to pytanie podobnie jak uczniowie często wskazywali na rozwój umiejętności, niż na przyrost konkretnej wiedzy. Dlatego właśnie pytanie związane z wiedzą dotyczącą siebie i innych można by także zaliczyć do kategorii pytań związanych z rozwojem umiejętności.

Umiejętności

Jednym z podstawowych zadań projektu "Coś o Kacprze" jak i w ogóle projektów TIE jest rozwój umiejętności społecznych (takich jak praca w grupie, budowanie pozytywnych wolnych od agresji relacji, rozwiązywania konfliktów bez użycia przemocy, podejmowania decyzji i branie za nie odpowiedzialności, akceptacja odmienności) i intelektualnych uczniów (takich jak ekspresja werbalna, zdolność aktywnego słuchania, konstruowania argumentów, zbierania i przetwarzania informacji pochodzących z różnych źródeł). Prezentowany projekt podobnie jak większość projektów TIE jest tak skonstruowany, aby uczniowie mieli możliwość szkolenia tych umiejętności (m.in. pracując w grupach, 'badając' rzeczy Kacpra, uczestnicząc w teatrze forum).

Prawie 30% uczniów swobodnie uzasadniając swoją wypowiedź, że programy takie jak "Coś o Kacprze" są potrzebne podkreślało, że dzięki programowi nabyli umiejętności społeczne, polegających np. na wyrażaniu swoich poglądów, komunikowaniu się z innymi, umiejętności rozmowy. Najwięcej uczniów (38,4%) swobodnie odpowiadając na pytanie „czego nauczyłeś się uczestnicząc w projekcie” wskazało iż zajęcia pozwoliły im zdobyć nowe umiejętności np. wypowiadanie się w obecności dużej liczby osób, spokojne dyskusowanie o swoich problemach z rodzicami, argumentowanie zamiast dążenia do konfliktów. Uczniowie pisali m.in.: "nauczyłem się wypowiadać na forum", "warsztaty pomogły mi nauczyć jak mogę rozwiązywać swoje problemy. Wiem, że można to robić nie tylko krzykiem i kłótniami, ale spokojem i odpowiednimi argumentami, "(nauczyłem się, że) jeżeli mam jakiś problem to najlepiej o tym od razu porozmawiać", "nauczyłam się, że rozmowa dużo daje ludziom. Że jest ważna w życiu".

82,2% badanych uczniów opowiadając na konkretne, zamknięte pytanie deklaruje, że podczas realizacji projektu zdobyło wiedzę/umiejętności przydatne w podejmowaniu decyzji i rozwiązywaniu problemów (odpowiedzi zdecydowanie tak i raczej tak). Zdanie to podzieli aż 100% nauczycieli. Odpowiedzi na to pytanie świadczyć mogą, że pomimo tego, że uczniowie odpowiadając na pytania otwarte nie zawsze umieli sprecyzować czego nauczyli się podczas warsztatu, cele projektu związane z rozwojem umiejętności uczestników w zakresie umiejętności podejmowania decyzji i rozwiązywania konfliktów zostały na pewno osiągnięte.

Postawy

Ocena efektywności projektu związana z kształtowaniem postaw uczestników jest stosunkowo najtrudniejsza. Celem projektu jest kształtowanie postawy szacunku dla idei praw człowieka, w szczególności postawy tolerancji i szacunku dla innej kultury. Cel ten realizowany był właściwie podczas wszystkich części projektu. Z

założenia postawa tolerancji i szacunku dla innej kultury kształtowana jest podczas realizacji projektu "Coś o Kacprze" za pomocą pracowania z uczniami nad historią, w której główny bohater przyjaźni się z osobą narodowości Wietnamskiej. Chodziło o to aby, uczestnicy projektu utożsamili się z Kacprem, i niejako przejęli jego pozytywną postawą do osób innej narodowości, otwartością na inną kulturę i chęć bronięcia praw innych osób. Historia Kacpra implikuje pytania dotyczące rasizmu, jego przyczyn i skutków, lecz nie prezentuje bohaterów jednoznacznie negatywnych. Nauczycielka, która w scenariuszu łamie prawa Kim, ojciec który nie rozumie dlaczego Kacper nie mógł "znaleźć sobie normalnej dziewczyny", przyjaciel który nazywa Kim "żółtą", robią to w dużej mierze, bo nie rozumieją innej kultury i nie do końca wiedza jak mają się zachować, czy nie zdają sobie sprawy, że ich zachowanie może ranić inne osoby. Razem z uczniami podczas projektu, analizowane były intencje poszczególnych bohaterów, zastanawiano się co można by zrobić aby nie tylko zmienić te postawy nie wchodząc w dalsze konflikty, ale także sprawić by prawa człowieka były respektowane w ich szkole i środowisku lokalnym.

Odpowiadając na otwarte pytanie związane z potrzebą realizacji takich projektów jak "Coś o Kacprze" 8.9 % uczniów podkreśliło znaczenie wpływu uczestnictwa w projekcie na postawę tolerancji i szacunku dla innych kultur. Przykładem odpowiedzi przypisanej do kategorii 'postawy' były m.in. zdania: "(tego programu są potrzebne) gdyż w inny sposób niż inne zajęcia uczą nas tolerancji gdyż uczą, że nie jesteśmy rasistami tylko przyjaciółmi", "gdyż nauczyłem się szacunku dla innej narodowości", "z takich programów można się wiele nauczyć i wywnioskować. Sama jestem z zagranicy (z Białorusi) i uważam, że dzięki takiemu programowi inni też mogą zrozumieć problemy innych i poznać "coś" o danej kulturze czy kraju." Odsetek uczniów zwracających w tym pytaniu uwagę na elementy postawy nie jest wysoki, analizując odpowiedzi trzeba jednak pamiętać o młodym wieku uczniów, być może występującymi trudnościami w sprecyzowaniu, czego się nauczyli oraz o tym, że pojęcie postawy zawiera w sobie element poznawczy, który można by przypisać do kategorii wiedza, a także element behawioralny, który związany jest także z umiejętnościami.

Pisząc o wpływie programu na postawy należy zaznaczyć, że kwestionariusz ankiety zawierał także pytanie badające stosunek uczniów do osób narodowości wietnamskiej. Uczniom pochodzącym z grupy eksperymentalnej i kontrolnej zostało zadanych siedem pytań szczegółowych. Każde pytanie rozpoczynało się od zdania

"Czy zgodziłbyś się, aby osoba narodowości wietnamskiej:...", po którym następowały poniższe pytanie precyzujące o jaką zgodę chodzi:

1. Chodziła razem z Tobą do kościoła?
2. Była Twoim sąsiadem lub sąsiadką?
3. Była Twoim nauczycielem?
4. Była kolegą/koleżanką z klasy?
5. Była twoim przyjacielem lub przyjaciółką?
6. Została członkiem Twojej rodziny (np. wujkiem lub ciotką)?
7. Została Twoim mężem/żoną?

Uczniowie mieli do wyboru odpowiedzi od "zdecydowanie tak" do "zdecydowanie nie" a także odpowiedź "jest mi to obojętne" i "trudno powiedzieć".

W celu zbadania istotności różnic między grupami zastosowano nieparametryczny test U Manna - Whitney'a. Istotne różnice między grupami ujawniły się w prawie każdym pytaniu (oprócz pytania o zgodę na małżonka Wietnamczyka, w którym grupy nie różniły się). Uczniowie z grupy eksperymentalnej deklarowali

znacznie bardziej pozytywny stosunek wobec osób narodowości wietnamskiej w każdym badanym aspekcie. Także deklarowana globalna postawa wobec Wietnamczyków w grupie eksperymentalnej jest istotnie bardziej pozytywna. Można, więc przyjąć że, ze uczestnictwo w projekcie TIE miało istotny wpływ na zmianę postaw uczniów przynajmniej w zakresie stosunku do osób narodowości wietnamskiej. Wydaje się, że podczas projektu zostały ukształtowane określone postawy uczniów dotyczące praw człowieka, szczególnie zaś - o co w dużej stopniu chodziło w tym projekcie - postawa tolerancji i szacunku dla innych kultur, jednak pomimo entuzjastycznych ocen nauczycieli i uczniów, a także głębokiego przekonania osób przygotowujących i realizujących projekt, bardzo trudno jest stwierdzić, na ile postawa dotycząca osób narodowości wietnamskiej zgeneralizuje się na inne kultury i narodowości.

Ogólna ocena skuteczności, atrakcyjność i potrzeba przeprowadzania projektów TIE w szkołach

Ponad 97% badanych uczniów uważa, że programy TIE mają dużą wartość edukacyjną. Niemal 90% badanych prowadzenie takich programów w szkołach uważa za potrzebne. 92% badanych chciałoby uczestniczyć w szkole w zajęciach prowadzonych przy użyciu technik teatralnych. 100% badanych nauczycieli twierdzi, że TIE jest skuteczną metodą nauczania i deklaruje chęć by w ich szkołach częściej były prowadzone takie programy. Wskazując na skuteczność metody nauczyciele podkreślali że: "uczniowie mają poczucie, że mogą sami w pewnych sprawach decydować, że są partnerami i osobami posiadającymi własne prawa", "programy tego typu pozwalają młodzieży wejść w skórę postaci i naprawdę i tak przeżyć sytuację. Po rozmowie z młodzieżą wiem, że bardzo dużo skorzystali", "pozwalają na spojrzenie na dany problem z różnych punktów widzenia, zrozumienie problemów, widzenie problemów z różnych stron, podejmowanie prób porozumienia i rozwiązywania problemów."

Badania wykazały jednoznacznie, że TIE jest bardzo atrakcyjną dla uczniów metodą nauczania. Przeważająca większość (81,3 %) uczniów biorących udział w projekcie, odpowiadając na pytanie Jak oceniasz zrealizowany program „Coś o Kacprze” wyraziła opinię, iż program zdecydowanie im się podobał. Program raczej się podobał 17 % osobom, żadna zaś z osób badanych nie wyraziła negatywnej opinii o przedstawionym programie, a tylko jedna osoba nie miała na ten temat zdania. Warto ponadto zauważyć, iż na 112 uczniów odpowiedzi na to pytanie udzieliło 111 osób, zatem tylko jedna osoba pominęła to pytanie (nie zauważyła go lub nie chciała na nie odpowiadać). Taka sytuacja może świadczyć o tym, iż program poruszył obserwujących jego realizację uczniów, był dla nich ważny i wywołał u nich pozytywne emocje. Zarówno uczniowie jak i nauczyciele bardzo wysoko ocenili wszystkie części warsztatu największą aprobatę wzbudziła tworzenie improwizacji oraz teatr forum. Bardzo dobrze został oceniony sposób prowadzenia, atmosfera panująca podczas realizacji projektu, a także przygotowanie merytoryczne prowadzących.

Wnioski

Biorąc pod uwagę cele edukacji w zakresie praw człowieka, tradycyjne metody nauczania oparte głównie na przekazie werbalnym, z oczywistych przyczyn wydają się nie wystarczające. Zadania projektów TIE (jakim jest m.in. poszerzenie rozumienia, rozwój umiejętności społecznych i intelektualnych) nie zależnie na jakim temacie czy problemie się dany projekt się koncentrują, zbieżne są z celami edukacji praw człowieka. Projekty TIE mogą być szczególnie cennym narzędziem edukacji praw człowieka w szkołach bo z jednej strony są przygotowane przez osoby specjalizujące się w tym temacie, a z drugiej proponują nie dyrektywny styl pracy, bazujący na doświadczeniach uczniów, stymulujący interakcje i działanie - tym samym przez samą formę pracy z uczniami realizujący założenia edukacji w zakresie praw człowieka Zaprezentowane badania potwierdzają, że TIE jest zarówno bardzo atrakcyjnym jak i skutecznym narzędziem nauczania o i na rzecz praw człowieka w jej trzech podstawowych wymiarach: poszerzaniu wiedzy, rozwoju umiejętności i kształtowaniu postaw.

Pozostaje jeszcze jeden aspekt, o którym nie można zapomnieć pisząc o TIE i edukacji w zakresie praw człowieka - kształtowanie systemu wartości. Ale czy we współczesnym świecie, w którym zderza się tak wiele różnych często wzajemnie się wykluczających racji, możliwe jest odnalezienie jednej skali wartości, możliwe jest stworzenie globalnej, uniwersalnej etyki? Czy w ogóle możliwe jest stworzenie społeczeństwa obywatelskiego, w którym godność jednostki ludzkiej, na której opiera się cała idea praw człowieka, jest wartością najwyższą? Na pytania te trudno jest jednoznacznie odpowiedzieć, ale bez wątplenia należy stawiać pytania, poszukiwać nowych sposobów i kierunków kształcenia. TIE i drama w swej istocie stawiają pytania o kondycję ludzką. Opisany projekt był jedną z prób poszukiwania nowych sposobów nauczania w zakresie praw człowieka.

Delors (1998) w raporcie przygotowanym dla UNESCO o znamienym tytule "Edukacja: jest w niej ukryty skarb" zauważa, że "Edukacja jest podstawowym prawem człowieka i uniwersalną wartością i powinna organizować się wokół czterech aspektów kształcenia: "uczyć się, aby wiedzieć, tzn. aby zdobyć narzędzia rozumienia; uczyć się, aby działać, [...] uczyć się, aby żyć wspólnie, [...] wreszcie, uczyć się, aby być". Wyróżnione przez Delors'a cztery filary edukacji wydają się być nadal aktualne, są także kwintesencją nie tylko zadań edukacji w zakresie praw człowieka ale także wszystkich projektów TIE. Szczególnie ważny wydaje się filar czwarty „uczyć się, aby być” - być człowiekiem.

Bibliografia:

Depta M.(2004) Wykorzystanie metody TIE w edukacji w zakresie praw człowieka, niepublikowana praca magisterska, obroniona w IPSiR UW, 2004

Brander P., Keen E., Lemineur M.L (2002) Compass. A manual on Human Rights Education with Young People. Council of Europe Publishing, Strasbourg Cedex

Delors J.(1998) (red.), Edukacja - jest w niej ukryty skarb Raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji ds. Edukacji dla XXI wieku. Warszawa: Stowarzyszenie Oświatowców Polskich - Wydawnictwa UNESCO

Human Rights Education In the School System of Europe, Central Asia and North America. Compendium of good practice, Council of Europe, OSCE/ODIHR, UNESCO, OHCHR 2009, p.7

Koszewska K. (2002) Prawa człowieka. Poradnik nauczyciela, red. Katarzyna Koszewska Wydawnictwa CODN, Warszawa, p. 203-210

Spring J. (2000) "The Universal Right to Education, Justification, Definition and Guidelines", LAWRENCE ERLBAUM ASSOCIATES, PUBLISHERS, New Jersey, London

Przypisy

[i] Por. Recommendation Nr 85 (7) 1985, Suggestion for teaching and learning about human rights in school, Appendix to recommendation, Komitet Ministrów Rady Europy

[ii] Tłumaczenie autorki

[iii] Badania zostały przeprowadzone w Warszawie w okresie od V do IX 2004 roku